

**Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта
махсус таълим вазирлиги
Бухоро давлат университети**

**ТИЛ, АДАБИЁТ, ТАРЖИМА, АДАБИЙ
ТАНҚИДЧИЛИК: ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР
ВА ИСТИҚБОЛЛАР**

**мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман
материаллари**

ТЎПЛАМИ

Бухоро - 2022

5. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик, ҷилди 3. – Душанбе: Дониш, 1989, саҳ. 48-49.
6. Набиев М. Забони адабии ҳозираи тоҷик. – Душанбе: Маориф, 1992, саҳ. 118-119.
7. М.Кабиров, Ф.Исомиддинов, А.Зоҳидов. Забони тоҷикӣ барои синфи IX. – Тошканд: Ўзбекистон, 2019, саҳ. 9.
8. М.Кабиров, Ф.Исомиддинов, А.Зоҳидов. Забони тоҷикӣ барои синфи IX. – Тошканд: Ўзбекистон, 2019.

CHET TIL TALAFFUZINI O'RGATISHNING MOHIYATI

Umurova Xushvaxt Hakimovna
Buxoro davlat universiteti katta o'qituvchisi
Islomova Shaxlo
BuxDU 4-bosqich talabasi

Til materialining tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan talaffuzga alohida e'tibor beriladi. Chunki chet tilda fikr bayon etish uchun aytiladigan jumla tovushlarini talaffuz etish va ulami birlashtirish hamda tegishli nutq ohangi (intonatsiya)ni bilish talab etiladi.

Talaffuz eshitish (akustik), aytish (motor) va ma'no bildirish (semantik) kabi uch qismdan iborat. Ulaming har bir tilda o'ziga xos ijro xususiyati mavjud. Tilning fonetik jihatini o'zlashtirish, ya'ni talaffuz ko'nikmasini egallash nutqiy muloqotning muhim shartlaridandir. Ta'lim sharoitida chet tilda benuqson talaffuzga erishmoq mumkinmi, degan savol tug'iladi.

Metodistlar javobi aniq: o'quvchilar chet tilda taqribiy (approksimatsiyalashgan) talaffuzni o'rganishadi (to'g'ri talaffuz ona tili va ikkinchi tilda o'rganilishi mumkin). Approksimatsiya g'oyasiga binoan, bir tomondan, fonetik materialni hajman chegaralashga hamda, ikkinchidan, ayrim tovushlar talaffuzining sifati til sohibinikidan pastroq bo'lishiga yo'l qo'yiladi. Muayyan chet til tovushining ma'no o'zgarishiga sabab bo'lishi, ya'ni fonematik rol o'ynashi ma'lum, shunday holda uning talaffuzida taxminiy yaqinlashish (approksimatsiya)ga erishish yuqori darajada bo'lishi tavsiya etiladi, mas. ingliz tilidagi unli tovushning qisqa-cho'ziqligi, so'z oxiridagi undosh tovushning jaranglijarangsizlashuvida yuksak taqribiylikka intilish zarurdir, aks holda mazmunga putur yetadi.¹

Talaffuzdagi taqribiylik, avvalan, o'rta ta'lim sharoiti, ya'ni chet til o'rganishning sun'iy muhiti bilan belgilansa, soniy, talaffuz leksika va grammatikaga nisbatan murakkabdir. Chet tilda nisbatan ravon va yetarli tezlikdagi talaffuzni egallash asosiy talabdir. Bu, birinchidan, suhbatdoshlar birbirlarini anglashlarini ta'minlasa, ikkinchidan, nutqning o'rtamiyona sur'atini ko'nikma tarzida egallashni taqozo etadi (ma'lumki, chet tildagi nutq sur'ati bir daqiqada 110—150 ta so'zni ayta olish demakdir: ingliz va fransuz tillarida o'rtacha 130—150 ta so'z, nemischada esa 110—130 ta so'z talaffuz etilishini ilmiy tajribalar isbotlagan). O'quvchi nutqi tushunarli bo'lishi uchun nafaqat ma'no ifodalovchi tovushlar (fonemalar) talaffuzini o'rganishi, shuningdek, keng iste'moldagi sodda va qo'shma gaplarning asosiy ohangini (urg'usi, vazni, to'xtami (pauzasi), melodikasi kabilarni) ham o'zlashtirib olishi kerak.²

Demak, talaffuz ko'nikmasi artikulyatsiya (aytish) va intonatsiya (nutqiy ohangni qo'lash) operatsiyalaridan tashkil topadi. Nutq birliklari faqat tovush timsollarida mavjudligini va talaffuzning leksika va grammatika ko'nikmalari bilan birga qo'shib ketganligini nazarda tutib, nutqda ularni yaxlit egallash odat tusiga kirgan.

Talaffuz ko'nikmasi deganda, nutq birligining tegishli tovushlar orqali ro'yobga chiqishini ta'minlovchi yaxlit lisoniy amal tushuniladi. Chet til talaffuzini qaysi sinflarda yoki ta'lim bosqichlarida o'rgatish masalasi turli tortishuvlarga sabab bo'lgan. Alohida bir sinf yoki bosqichni ajratish metodika mantig'iga zid bolur edi. Chunki talaffuzni egallash nutq ko'nikma va malakalariga tobidir. Muayyan maktab uchun tuzilgan o'quv-metodik vositalarning mazmuni talaffuz minimumining taqsimotini o'ziga xos holda ro'yobga chiqaradi.

¹ S.F.Shatilov. Metodika obucheniya nemetskomu yazyiku v sredney shkole. Leningrad 1977. str. 232 – 237b.

² J. Jalolov. Ingliz tili o'qitish metodikasi, "O'qituvchi" nashriyoti. Toshkent. 2012,197b

Biroq barcha maktablar uchun umumiy qonuniyat sifatida quyidagi tartib qabul qilinadi: tovushlarning aksariyati ta'limning boshlang'ich davrida taqdim etiladi, o'rta bosqichda yangi tovush birikmalari, urg'u va intonatsiyani o'rgatish davom etadi, o'rta yoki yuqori bosqichda barcha talaffuz hodisalari yuzasidan ko'nikmani rivojlantirish, binobarin, talaffuz ko'nikmasini shakllantirish bo'yicha chet til o'qitishning ibtidosidan intihosigacha ish olib boriladi. Til materiallaridan leksika va grammatikani o'zlashtirish chog'ida eshitish-talaffuz ko'nikmasi shakllantiriladi.

Biroq chet til o'rgatish juda mas'uliyatli kasbdir. O'qituvchilar juda bilimli va shu bilan bir qatorda sabrli bo'lishlari lozim. Chunki bolalar til o'rganish davomida ko'plab qiyinchiliklarga duch kelishlari tabiiydir.

Ma'lumki, ingliz va o'zbek tillari turli til oilalariga mansub. Bu esa til o'rganuvchilariga fonetik, leksik va grammatik qiyinchiliklarga sabab bo'lishi mumkin. O'rta maktablarda talaffuzni o'rganishda o'quvchilar talaygina qiyinchiliklarga duch keladilar.

Jumladan: [θ] va [ð] tovushlarini o'rganishda deyarli barcha o'quvchilar qiynaladilar. Bunga sabab o'zbek tilida tish oralig'i tovushlarining yo'qligi. Bizning bolalarimiz tili bu tovushlarning talaffuziga ko'nikma xosil qilmagan.

[r] tovushining ingliz tilidagi talaffuzi o'zbek tilidagi p dan farq qilgani uchun o'quvchilar bu tovush talaffuzida ham qiynaladilar.

[t, d] tovushlarining talaffuzi ham ikkala tilda bir xil emas. Shuning uchun ularning talaffuz etilishi ham ba'zi o'quvchilarga qiyinchilik tug'diradi.

[w] tovushi ham o'zbek tilida mavjud emas. Bu tovushni to'g'ri talaffuz qilishda ham o'quvchilar bir oz qiyinchiliklarga duch keladilar. Uni talaffuz etishda o'zbek tilidagi [v] bilan adashtiradilar.

Yuqorida keltirilgan tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatish uchun o'qituvchi tilning joylashuvini imkon qadar amalda ko'rsatib bolalarga aniq tushuntirib berib, takrorlash mashqlari orqali muntazam tekshirib, o'quvchilarning talaffuziga har dars alohida e'tibor berib borsa, mazkur tovushlardagi qiyinchiliklar ham bartaraf etiladi.¹

Bundan tashqari quyidagi holatlar ham o'quvchilar uchun fonetik qiyinchiliklarni yaratadi:

- e harfining so'z ohirida talaffuz etilmasligi — apple, Pete;
 - gh harf birikmasining so'z o'rtasida o'qilmasligi — eight, night;
 - k harfining so'z boshida n dan oldin talaffuz etilmasligi — knock, knee
- va bir qator boshqa qiyinchiliklarni kuzatish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Adrian Doff. Teach English. A training course for teachers. Cambridge. University Press 1988.73b.
2. Azizxojaeva N.N. O'qituvchi mutaxassisligiga tayyorlash texnologiyasi. –T.: TDPU, 2000. – 52 b.
3. Farberman B.L., Musina R.G., Jumaboeva F.A. Oliy o'quv yurtlarida o'qitishning zamonaviy usullari. T., 2002 yil.23b.
4. EY.Gez, M.V.Lyaxovitskiy, A.A.Mirol'yubovi va boshqalar. Metodika obucheniya inostrannym yazykam v sredney shkole. Moskva 1932.str. 363 – 371b.
5. J.Jalolov. Chet til o'qitish metodikasi. Toshkent, "O'qituvchi" 1995 yil.37-48b.
6. O. Hoshimov, I. Yoqubov. Inglis tili o'qitish metodikasi. "Sharq" nashriyoti. Toshkent 2003 yil.73-75b
7. Rogova G.B. Metodika, obucheniya angliyskomu yazyku. "Prosveshenie" 1997.69-73b.
8. S.F.Shatilov. Metodika obucheniya nemetskomu yazyku v sredney shkole. Leningrad 1977. str. 232 – 237

¹ Мухаммаджонов, Ф. М. О'рта мактаб о'қувчиларининг инглиз тили о'рганishда duch keladigan qiyinchiliklari / Ф. М. Мухаммаджонов, Д. Р. Юсупова. // Молодой ученый. — 2016. — № 3.1 (107.1). — С. 48-50.

9. U.X.Xoshimov, I.Yo.Yoqubov. Ingliz tili o'qitish metodikasi. Toshkent, "O'qituvchi" 1994 yil.197b.
10. X. Сайназаров, С. С. Мирсагатова и др. -Программа по иностранным языкам (английский, немецкий, французский) для V—XI классов общеобразовательной школы с узбекским языком обучения (проект) Ташкент: Укитувчи. 1988. — 4-бет.